נטילה נמצא שהניח בפניו את האיסור בעצמותו לא כן באוכל בלא ברכה דלא עביד מידי דאיסורא ונתן בפניו דבר כשר וראוי ואיהו הוא דאזיק אנפשיה במה שאינו מברך. אלא שדברי הכרם שלמה בעניותי אינם מוכרחים שלא הביא יסוד לדבריו דאכילה בלא נטילה חמירא טפי מאכילה בלא ברכה, דהא כשם שבלא נטילה עובר על איסור בקו"ע, ה"ה שהאוכל בלא ברכה עובר על מצות עשה בקו"ע. ובאמת שמצאתי מלכים מתדיינים בה כי בס' שערי אהרון (יו"ד סי' שמא) פשיט"ל דאכילה בלא ברכת הנהנין היא איסור בחפצא. והובא בשו"ת דברי שלמה שניידר ח"ג (סו"ס שצד). ובשו"ת אבני נזר (תאו"ח סי' לה) פשיט"ל דאכילה בלא ברכה הויא איסור גברא בלבד. ועי' בספר פסקי תשובה (סי' לט) שעלה ונסתפק בזה. [ובחקירה זו יהיה תלוי לכאו' אי איכא ברכה על מעשה נסים. שו"ר שכבר קדמני בזה בשו"ת הרי יהודה ח"א (מילי דאגדתא סי' יט), ע"ש]. מה גם שביאורו של הכרם שלמה לא נמצא כלל אפי' ברמז בדברי הב"ת. ומצאתי במאמר מרדכי (שם סק"ב) שעמד ע"ד הב"ח וכתב שיש לגמגם בהם דאם כונתו לחלק בין נטילת ידים לברכה וכמו שהבין המ"א קשיא דגם בנטילה נמי אין איסור אלא בשעת אכילה ונמצא שאינו עובר מיד, ואי כונתו לומר דבשמש נותן לו כדי לאוכלה מיד ונמצא שעובר תיכף משא"כ באחר, יש לתמוה דגם באחר נותן לו כדי לאוכלה מיד ועוד דגם בשמש אינו ברור כ"כ שיאכלנה ונמצא שאינו עובר מיד ולכן סיכם המאמר מרדכי שיישוב הלחם חמודות שהבאנו לעיל הוא היותר נכון ומ"מ עיקר להלכה נראה דדברי מרן עיקר וכדברי הפוסקים שהביא הר"י ז"ל אלא שאין אנו נזהרין בכך ואפילו שלא בתורת צדקה והשם יכפר בעדי ועי"ה ע"ש ודו"ק.

[אוצר החכמה]

האם במשחק שנקרא בר-בצק אין משום בל תשחית

אודות השאלה על המשחק שנקרא בר בצק, שעושין אותו מקמח בתוספת מים ושמן וכו, ומזה נעשה דבר מוצק והילדים משתעשעים בו, אם מותר לעשותו לכתחילה, ולית ביה משום בל תשחית.

כתיב כי תצור אל עיר וכו' לא תשחית את עצה. ודעת רוב ככל הראשונים שאיסור לא תשחית ישנו בכל דבר כמו בעץ. ואמנם יש באחרונים שכתבו לדקדק מדברי הרמב"ם (הל' מלכים פ"ו ה"ח וה"י) דכל דבר שאינו עץ אין בו איסור אלא מדבריהם. וכמבואר בדברי הרב המגיה על המשנה למלך שם בשם תשו' מהר"י באסאן (סי' ק"א). ובשו"ת נודע ביהודה תנינא (חיו"ד סי' י), ועוד רבים. ואמנם מדברי הרמב"ם בספר המצות (מצוה נ"ז) משמע שהכל אסור מדאורייתא שהרי כלל שם בכלל דבריו לענין עץ גם שאר דברים באיסור ב"ת. ע"ש. וגם ידוע שאין דרכו להביא בספר המצות מילתא דלא אסירא מדאורייתא כמ"ש הגאון מהר"י אייזנשטיין בשו"ת עמודי אש (קונטרס מקל חובלים אות ח') ואכמ"ל בזה. והנה מצינו בדברי חז"ל ובראשונים קולות מסויימות אפילו בכריתת עץ, ומשם למדו לשאר דברים, וגם אנו נשכיל להבין מזה לנידונינו. הא דאיתא בב"ק (צ"א ע"ב) לגבי איסור ב"ת, ואם היה מעולה בדמים מותר. וע"ש (צ"ב ע"א). ובפסקי הרא"ש (שם סי' י"ד) כתב שמותר לקצוץ אילן אם צריך למקומו. וכן מבואר בהרמב"ם (פ"ו ממלכים ה"ח), לא אסרה תורה אלא דרך השחתה וכו'. וע"ע בשו"ת בשמים ראש (סימן של"ד), ולפי"ז כל דבר שיש בו צורך לא נאמר בו איסור כלל. ונמצא דלא אסרה תורה אלא השחתה לשמה דהיינו ללא שום מטרה רצויה. וע"ע בפמ"ג או"ח (סי' תק"ס משב"ז אות ד'), ע"ש. וכיו"ב כתבו התוס' בסוכה (מה ע"א ד"ה מיד) וז"ל, ויש ללמוד מכאן לאותם בחורים שרוכבים בסוסים לקראת חתן ונלחמים זה עם זה וקורעין בגדו של חבירו או מקלקל סוסו שהן פטורין שכך נהגו משמחות שמחת חתן. עכ"ל. ולא העירו כלל משום ב"ת כיון שלא שייך איסור זה במקום צורך אמיתי. וע"ע בס' יד שאול נתנזון (סו"ס ש"מ). ע"ש.

ועוד יש מקום גדול לדון לקולא כל הענין הזה דהנה איתא בברכות (נ' ע"ב) כמאן אזלא הא דאמר שמואל עושה אדם כל צורכו בפת כמאן כר"א. וכ' הרא"ש (שם סי' ל"ב) דלית הלכתא כותיה אלא כרבנן דפליגי עליה. ושכ"כ בה"ג (הלכות קידוש די"ד ע"ד). וכ"כ התוספות שם (ד"ה כמאן). וכ"כ רבינו יונה והרשב"א שם. והובא הכל בב"י (ר"ס קע"א). וע"ש בכל הראשונים שכ' דבמידי דלא מימאיס הלכתא כשמואל. והנה בב"י (סו"ס קע"א) הביא ממסכת סופרים רשב"ג אומר כל אוכל שגומרו בידי אדם מותר לכסות. ובביאור נחלת יעקב עמ"ס סופרים שם כ' דגומרו בידי אדם היינו שהדבר עדיין צריך תיקון בידי אדם, דכל כה"ג לית ביה משום בזיון. וע"ש בב"י שכתב דנראה שבזה כו"ע מודו דשרי, ואפילו מאן דפליג אדשמואל. והסברא בזה מבוארת כיון דעדיין אין לזה גדר אוכל שיהיה על זה איסור ביזוי אוכלין. וק"ל. וכעין זה מבואר להדיא במסכת שמחות (ריש פ"ח) שעושין חופות לחתנים וכלות שמתו משום עגמ"נ ודעת ר"מ דתולין שם כל דבר הן שהביא אוכל הן שלא הביא אוכל ולדעת ר' יהודה לא שרי למיתלי אלא דבר שלא הביא אוכל כגון אגוזים שלא הגיעו להיות ראויים לאכילה. ונפסק ביו"ד (סי' ש"נ) כר"י מטעם דאסור לגרום לדבר שהוא ראוי לאכילה שיהיה אסור ע"י תלייתו בחופת החתן המת. ועל כרחין סברת ר"י שהתיר לתלות דבר שעדיין לא בשל משום דכל זמן שאינו ראוי לאכילה אין עליו גדר הפסד אוכלין. וע"ע בספר תורה לשמה בתשובות בענינים שונים סימן ת"א לרבינו יוסף חיים זצ"ל שדן שם האם מותר ליתן לילדים דפים שאפשר להשתמש בהם והם משחיתים אותם האם יש בזה משום בל תשחית והביא ראיה מהגמ' ביומא דף עח ס"ב דשם איתא שרבה היה קונה לבניו כלים סדוקים של חרס בדמים קלים כדי שישחקו בהם וישברו אותם והביא משם ראיה שגם בנירות אין משום בל תשחית וכן אפשר לדמות לנידונינו ע"ש. ונראה מכל זה שאין שום חשש בנידון הנז"ל מכמה טעמים נכונים המיוסדים על אדני חז"ל והפוסקים.

שמואל בצלאל - תל ציון

לחתוך לתלוש או לנשוך

הנה ברמ"א (ק"ע ס"ט) כתב: ולא יאחוז המאכל בידו אחת ויתלוש ממנו בידו השניה, ומקורו במס' דרך ארץ (פ"ז) לפי גירסת הטור "בתחילה הביאו לפניהם קלח של כרוב בא הפיקח שבהם אחז הקלח בידו ותלשו ולא בא אחריו משך ידיו הימנו וכו' הטיפש שבהם אחז הקלח בב' ידיו א"ל רע"ק לא כך אלא הנח עקבך עליו בתוך הקערה ותלוש בו".

אמנם לפננו במסכת דר"א הגירסא: הפקח שבהם אחז את הקלח בידו אחת ותלשו בידו אחת, לא בא אחריו משך ידו ממנו וכו', הטיפש שבהן אחז את הקלח בידו אחת ונשכו בשיניו א"ל רע"ק וכו' ע"כ (ולא הגיהו מאומה הגרי"ב והגר"א), והובא גיר' זו במ"ב.

והנה לכאורה ב' הגירסאות כמעט הפוכות זו מזו דבעוד שלגיר' הטור משמע דלאחוז ביד אחת ולתלוש ביד השני' זה מעשה הטיפש ואין ראוי לעשות כן הרי שלגיר' שלפננו זו מעשה החכם ואילו מעשה הטיפש הוא שנשכו בשיניו (שזהו לכאו' הצורה הנדרשת לפי גיר' הטור?), וא"כ אם נחוש לב' הגירסאות לכאו' לא מצאנו דרך בטוחה בה נאכל, גם צ"ע בהבנת הדבר כיצד יתכן שנחלקו איזו פעולה היא מעשה דרך ארץ ואיזוהי הפכה.

אכן לפי מה שיתבאר נראה דבב' הדרכים יש אפשרות לאכול באופן המותר והראוי, דהנה ע"ד הרמ"א הנ"ל הביא המ"ב את דברי הפרישה שפירש זאת "כמו הרוצה לקרוע בכח דבר מדבר שמחזיק בב' ידיו לקרוע זה מזה" דמשמעות הדברים שהגנות היא רק באופן שמחזיקו בב' ידיו ותולש בכח חתיכה אבל באופן שתולש בנחת ונימוס בפרט כשזה מונח על השולחן לפניו ואוחזו ביד אחת ובשני' מוריד חתיכה דכל כה"ג לא יהא בזה שום חסרון, ואיגימא הכי א"ש כיצד לפי גרסתנו חזינן שעשה כן החכם משום שבצורה הראויה אינו אלא מעשה דרך ארץ.

עוד מצינו בדברי הדברי חמודות (על הרא"ש פ"ח דחולין ס"ק צ"ד) שכתב ע"ד הרמ"א - פי' דבריו שיאחז בעודו בקערה, ומגרסתו של הטור למד כן, אבל כשהוציא המאכל מהקערה אין נראה שיהיה דרך רעבתנות אם יתלוש ממנו בידו השנית ע"כ, והעתיקו דבריו בהגהות מוהר"א אזולאי (על הלבוש) ובא"ר סק"י ובכה"ח, ולדבריו מבואר דכל החסרון הוא רק כשעושה כן במאכל שבתוך הקערה אבל בלא"ה לא, ויל"ע אם כונתו בקערה מרכזית [כפי הרגילות בזמנם שאכלו כולם משם] או אף בתוך צלחת שלפני כ"א, אך עכ"פ בסתם מחזיק בידו אין חשש לדבריו.

ועתה יש להבין לגירסא שלפננו האם אכן יש חסרון באכילה ע"י נשיכה, דלכאו' צ"ב מדוע אינו דרך ארץ הלא הצורה הרגילה של אכילת פת וכדו' היא ע"י נגיסתו.

וצ"ל דגם כאן הכונה היא באופן המגונה כדפי' המ"ב את דברי הרמ"א והיינו באופן שנוגסו בכח ובחזקה, או שנוגס מדבר גדול כמו ככר לחם ודומיא דהתם שאחז קלח של כרוב ונשך את העלים שעליו, אבל באופן של פרוסות לחם וכדו אה"נ דליכא חסרון בנשיכתו.

ואם כנים אנחנו א"כ עולה דבכל אחד מב' הדרכים יש אופן שאין לעשות (עכ"פ לגיר' אחת) ואופן שמותר, והכל לפי הענין והאופן והצורה של אכילתו, אך מ"מ יש לשאול ולברר מהו הדרך היותר ראויה ורצויה לאכילה, [ובביאור הגר"א אין הכרע בדבר, דע"ד הרמ"א מציין הגר"א את התוספתא עפ"י דברי הטור וגרסתו, וכותב ע"ז: ומ"מ יש לפרש הגירסא שלנו שם, דלא כהרב, עכ"ל].

ומצינו במהרש"א בברכות (ח"א דף ח:) שהביא לשון המדרש בילקוט - אין נושכין ואוכלים אלא חותכין ואוכלין ע"כ והעתיקו בכה"ח כאן, ומזה משמע שאין ראוי לנשוך המאכל אלא לחתוך ולאכול ממנו חתיכות חתיכות, ואולי מזה יש להוציא דדרך זו עדיפה (וכמובן באופן הראוי ככל הנ"ל).

עוד אציין מה שראיתי בס' **מעשה איש** ח"ב עמ' קפט - כשראה (החזו"א) אחד אוכל תפוח בנגיסת שיניו העיר לו: "אין נוגסין תפוח"! ע"כ, ומשמע כנ"ל. אך צ"ע דלמבר ברמ"א אין מקור לזה, ואם זו רק "הנהגה" מדוע העיר לו, ואולי ס"ל דהוא אופן המגונה ודמיא לנגיסת קלח כרוב שלגירסא שלנו ע"ז מזהיר המסכת דרך ארץ, אבל בפרוסת לחם וכדו' מודה דאין קפידא, וצ"ע.

ובפשטות הי' נראה דהדרך הפשוטה דודאי אין בה שום חשש לכו"ע ולכל הגרסאות - לחתוך (בלא לתלוש) וכך לאכול כל חתיכה (בלי לנגוס במאכל) וכלשון הילקוט הנ"ל, וצ"ע.

בענין ריבוי אכילה

כ' המ"ב ק"ע סקמ"ה - גם האריך בשל"ה ליזהר מריבוי אכילה ושתיה אלא יאכל וישתה רק להעמיד ולהברות את גופו מזומן לעבודת הנפש ובזה כל סעודותיו הוין סעודת מצוה ע"כ, וידועים דברי הגמ' בזה בגיטין ע. - א"ל אליהו לר' נתן אכול שליש ושתה שליש והנח שליש [פרש"י: מלא מעי' שליש ושתה שליש והנח שליש בטנך ריקם] לכשתכעוס תעמוד על מילואך, ועוד שם - סעודתך שהנאתך ממנה משוך ידך הימנה.

והנה **באלי' רבה** כאן אחר שהעתיק דברי השל"ה הנ"ל הביא ע"ז בשם ספר הגן (והעתיקוהו גם כה"ח ועוד) וז"ל: דאפילו עושה לשם מצוה כגון שבתות ויו"ט עובר בג' לאוין - השמר לך פן תשכח, בל תשקצו שממלא כרסו כמו בהמה ואסור לברך ברכהמ"ז אחריה, וזה פירוש "ובטן רשעים תחסר" - אכילתו מברכה עכ"ל, ובפשטות כונתו במש"כ ג' לאוין - דלאו ראשון הוא השמר לך פן תשכח - שהמשך הפסוק הוא "פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת וגו'" וכדר' אבין שכל השמר פן ואל הוי ל"ת וא"כ כאן שכתוב "השמר" ו"פן" הוי ב' לאוין, ולאו השלישי הוא "בל תשקצו".

ולדידי צע"ג בהבנת דבריו כיצד ראה כאן ג' לאוין, דבקרא דהשמר לך פן תשכח הלא לא נזכר איסור על עצם הריבוי ה"ותאכל ושבעת" [דהא אותו מטבע יש גם בקרא ד"ואכלת ושבעת וברכת"] אלא אזהרת התורה היא להשמר פן מתוך זה רם לבבך ושכחת וגו' והוא אזהרה על גאוה כידוע, וכיצד אפשר לומר שהשבע יעבור בלאו, גם מש"כ שעובר בבל תשקצו צ"ע היכן מצינו שהממלא כרסו עובר בבל תשקצו הלא לאו זה אמור על הנצרך לנקביו או על האוכל דברים מאוסים או בכלים מאוסים (כמבו' ביו"ד קט"ז) אבל לא נזכר על ממלא כרסו (באופן שלא קצה נפשו) ומה שלכאו' צ"ל על כל שאלות אלו דרמז בעלמא נקט ולא כפשוטו שעובר בג' לאוין ממש, וצ"ע.

אמנם לגופו של דבר במש"כ בס' הגן שגם בסעודות שבת ויו"ט יש ליזהר מריבוי אכילה ושתיה - דב"ז מבואר ומפורש בספרים - יעוין בדברי הסדר היום (בענין סעודה שלישית) ובראשית חכמה (שעה"ק פט"ו ל"ג), וכבר מבו' בראשונים - כידוע דברי **האבודרהם**, בשם רמ"כ בטעם שתיקנו סעודה שלישית, [שהוא כדי שאדם לא ימלא כרסו בשחרית ביודעו שלפניו עוד סעודה].

ומצאתי בס"ד מקור קדום לדבר בחז"ל והוא **בתנדב"א** פכ"ו - דבר אחר זכור את יום השבת לקדשו במה אתה מקדשו וכו' שכל המענג את השבת וכו' מ"מ יטול אדם בשר מעט ויין מעט ואם הרבה בבשר ויין יותר מדאי הרי מקרא מוכיח עליו אל תהי וגו' ואם לא זכה אדם לבקש רחמים על ד"ת שיכנסו לתוך מעיו מ"מ יבקש רחמים על אכילה ושתיה יתרה שלא יכנסו לתוך מעיו עכ"ל (והובא בקצרה ובשינוי לשון בתוס' בכתובות), וחזינן שכתב התנדב"א כל אלו כשמדבר על סעודות שבת דעל אף חשיבות מצוה מ"מ צריך לגדור עצמו שלא להרבות מדאי (המ"מ שהבאנו באחרונה הם מספר "מעלות השבת" ח"א).

ברכה אחרונה על הקידוש

בשו"ע קע"ד ס"ו כתב דברהמ"ז פוטורת יין שלפני המזון, אך בבה"ל הביא דעות הראשונים החולקים, וכתב: ולפ"ז נראה שנכון לענין קידוש שלא לשתות רק כמלא לוגמיו וכו' ואם שתה כל הכוס יכוין בעת ברהמ"ז לפטור היין וכו' אכן לפי מה שמבואר בפוסקים וכו' לכן הנכון שתמיד יכוין בברהמ"ז לפטור היין של קידוש ע"כ.

והנה כמדומה שמנהג העולם שאינם מכוונים כנ"ל ואפי' ששותים בד"כ אף יותר ממלא לוגמיו, אמנם נראה שיש בזה אופן הפשוט שבו אפשר לצאת מכל חשש ולא נצטרך כונה בברהמ"ז לפטור - והוא עפ"י המבו' בשו"ע ומ"ב בסעיף ו' וז' שכל ששותה משקה לפני הסעודה ומכוין לפטור בזה מה שישתה בתוך הסעודה הרי זה נטפל לסעודה ומה ששתה לפני הסעודה נפטר ג"כ בברהמ"ז, וא"כ לפ"ז כל ששותה יין באמצע סעודת שבת ומכוין בקידוש לפטרו יצא מכל חשש, ובפרט מי שרגיל בכך הלא זה נפטר בממילא וא"צ לכוין בהגפן לפטרו וכמ"ש המ"ב בשעה"צ סקי"ג א"כ נפטר גם בברכה אחרונה, ומי שאינו רגיל בכך ירגיל עצמו בזה ויפטור את ברכת הקידוש [ובלא"ה הלא ראוי לנהוג כן לשתות יין **בתוך** הסעודה מדין כבוד הסעודה והשבת - כמבואר בשו"ע סו"ס ר"נ ובמ"ב תקכ"ט סקי"א], ופשוט.

בנתינת מאכל לאינו מברך

בקס"ט סקי"א כ' המ"ב: אך אם יודע בודאי שלא יברך אסור ליתן לו אף בתורת צדקה, אעתיק בזה מספר גנזי שערי ציון ששאל להחזו"א - האם מותר לכבד אורחים כאשר יודעים מראש שאינם מברכים? והשיב: מותר, כיון שכל האיסור בדבר הוא משום לפני עיור, ואם לא נגיש להם שום דבר הרי נכשיל אותם באיסור יותר חמור דהיינו איסור שנאה, וזהו הביאור במה שאמרו בגמ' דבמקום איבה מותר משום שאז הלפנ"ע יותר גדול. ע"כ. וצ"ע א"כ מדוע כ' המ"ב שלא לתת בכה"ג, ואולי כונתו לחלוק על המ"ב, או אולי מיירי באופן שיודע שלא יהא איבה אך סתימות דבריו ל"מ הכי.

הנהגות מהא"ר

כתב המ"ב (ק"ע סקמ"ה) אחר שהביא כמה הנהגות מהא"ר סיים - ועיי"ש בא"ר שהביא עוד כמה ענינים הנוגעים בענין זה ע"כ. יש לציין שעיקרי הדברים העתיקם בבה"ט סקט"ז במוסגר עיי"ש, [ובמה שהביא שם בשם הרוקח העתיק בזה"ל: דר"א לא יאכל אדם בעומד ולא ישתה מעומד, ולא יקנח הקערה כו', ואל יעמוד מיד אחר הסעודה וכל מין מאכל ישהה אחריו כשיעור ברכה אחרונה שלו ע"כ, והנה המילים החסרות בדברי הרוקח המובאים בא"ר הם "ולא ילקלק אצבעותיו", וצ"ע מדוע דוקא את מילים אלו השמיט מדבריו וכתב כו', ואם בא לקצר הי' מקצר טפי או דבר אחר]. ונוסיף לציין להגהות מהר"א אזולאי על הלבוש שהביא כאן כמה הנהגות נפלאות בקצרה המלוקטים מזוה"ק בענייני סעודה.

קצף במשקה מוגז וכדו

הנה הביא הא"ר שם (בסקכ"ד) את דברי היש"ש בחולין שמביא לדינא את ד' הגמ' שם (קה:) שיזהר שלא ישתה אופיא (פרש"י: אישקומ"א - קצף) ולא ינפח ביה, ומביא ע"ז את דברי השל"ה שכתב: שמעתי שזה האופיא מיירי מה שמעלה החבית כשהוא תוסס אבל כשעושה אופיא כששופך משקה בכלי זה האופיא הוא משקה, מ"מ נכון ליזהר גם שם כי חמירא סכנתא מאיסורא עכ"ל, ובפשטות זה נוגע גם לקצף שבמשקה מוגז (או בכוס קפה של מכונות), אך יש לדון דכ"ד השל"ה הם גבי יין או שכר שע"ז מיירי הגמ' אבל הכא שמא אף זהירות לכתחילה ליכא, ושלחתי קמיה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם יש חשש בכל אלו, והשיבני "יש נזהרים" ע"כ.

סירוב למעדני המארח

בשו"ע ק"ע ס"ה - הנכנס לבית כל מה שיאמר לו בעה"ב יעשה, ובמ"ב סקט"ז: ואם האורח נוהג איזה פרישות בדבר שעושה משום סרך איסור אינו מחויב לשמוע לבעה"ב לעבור, אבל דבר שהוא פרישות בעלמא טוב לגדור להסתיר מעשיו [שע"ת ע"ש], עכ"ל.

ויל"ע לפ"ז באורח השומר נפשו ונזהר תמיד מאכילות תענוג בימות החול [כל שאינו נצרך לעבודת ה'] וכעת מגיש לו המארח עוגת קצפת וכל מילי דמיטב, האם ראוי שיאכל או לא, דבשלמא אם יש לו איזה חשש על כשרות המאכל אף לחומרא הלא בזה כ' המ"ב שאינו מחויב לשמוע, אבל כשאין לו כל חשש הרי בדבר פרישות כותב המ"ב שיסתיר מעשיו ולא ינהג הפרישות, מאידך יש לדון עפי"ד המ"ב להלן סקי"ז שכתב: עי' בבגדי ישע שמצדד דהיינו דוקא זולת אכילה ושתיה אבל באכילה ושתיה אם אינו תאב לאכול ולשתות יותר והבעה"ב מפצירו לזה אינו מחויב כדי שלא יזיק לו האכילה, ואין בזה מניעת כבוד לבעה"ב אם אינו עושה כדבריו, עיי"ש ע"כ. והנה לפ"ז י"ל בנידו"ד דכיון שאינו תאב לאכול הלא בזה מבו' דלא נאמר שצריך לשמוע לבעה"ב.

אך המדייק לשון המ"ב הלא כותב הטעם "כדי שלא יזיק לו האכילה" ומשמע דסירוב באופן שאינו מזיק אינו מוצדק (כגון שאינו תאב לאכול וכיוצ"ב), אך יתכן שגם כשמרגיש שמזיק לנפשו הוא בכלל זה וצ"ע [ויתכן דכה"ג יכוין לש"ש לכבד אורחו וגם לקיים ציווי, וממילא גם לא יזיק לנפשו וצ"ע].

משה אהרן ארלנגר - מודיעין עילית

בדין ברכת הטוב והמטיב על שינוי יין

א) הנה קיימא לן [סי' קע"ה] דעל שינוי יין צריך לברך הטוב והמטיב, ומקורו הוא בגמ' ברכות נ"ט ב' דאמרינן התם ת"ש שינוי יין א"צ לברך שינוי מקום צריך לברך. וא"ר יוסף בר אבא אמר ר' יוחנן אע"פ שאמרו שינוי יין א"צ לברך אבל אומר ברוך הטוה"מ כו' ע"כ.

והנה בגדר תקנת ברכת הטוה"מ על שינוי יין, חזי' בזה פלוג' דהראשונים, דהנה הראשונים הק' מ"ט תקינו ברכה זו בדוקא על יין ולא אשאר מילי, וכתבו התוס' [שם, בברכות] דדוקא איין משום דסעיד ומשמח, ועי' ברא"ש שם עוד ג' טעמים, אשר מדברי כולם עולה בפשיטות דיסוד הברכה על ריבוי ההטבה דבשינוי היין והיא ברכה מיוחדת לשבח על רוב טובה זו [אלא דנחלקו אי סגי ברוב יינות או דבעי' שיהא הטבה בעצם השינוי יין].

ואולם הר"ן בפסחים (פרק ע"פ, כ' א') כתב בשם הראב"ד דאה"נ דאף על שינוי הפת מברכין, וכתב אח"כ אבל חכמי הצרפתים אומרים דלא מברכין על שינוי פת הטוה"מ דאורחייהו דאינשי למיכל מיני מתרי מיני וכי בריך מעיקרא יהיב דעתי' אכולהו מינייהו, אבל יין שאין דרך לשתות בסעודה אחת מב' מינין מברכין הטוה"מ.

אה"ח 910130

מבואר מדבריו דברכת הטוה"מ נתקנה במקום ברכת הגפן. ונראה ביאור דבריו דאע"פ דמדינא לא חייב בהגפן דודאי א"כ לא הוו מתקני ברכה אחרת אלא חייב הי' בברכת בופה"ג, מ"מ מאחר דאין דרך להביא יין נוסף בסעודה אע"ג דנפטר בזה דרך גרירה, על"ז אגב חשיבותי' דהיין תקנו שיברך הטוה"מ. [ועוד הוסיף הר"ן שם וכתב דיש מי שאומר דכ"ז דוקא בשהאחרון משובח ע"ש, ובפשיטות זהו אף לטעם הראשון והיינו דרק בגוונא דאיכא יין שני משובח חשו לזה שלא יהא נפטר דרך גרירה בברכת בופה"ג דהראשון הגרוע ממנו]. ולדברי הר"ן ניחא לישנא דריו"ח "אע"פ שאמרו שינוי יין א"צ לברך אבל אומר הטוה"מ", דמשמע דאע"פ **שפטרוהו** מחוב ברכת הגפן מ"מ לא לגמרי פטרוהו וחייב לברך הטוה"מ.

והנה לטעם הר"ן אכתי קשיא סו"ס כד ליכא בני חבורה דשתו בהדי ואיכא שינוי יין הא אינו אומר הטוה"מ, וא"כ היאך נפטר מחוב ברכת בופה"ג שהיה לו, וי"ל דהר"ן לשיטתי' שם דאם הוא שותה ביחיד ואיכא שינוי יין מברך שהחיינו, [כדין שאר הנאות הבאות לו לאדם דאם נהנה מהן לבד מברך שהחיינו ואם שותפין אחרים עמו בהנאה מברך הטוה"מ וכמבואר בגמ' ברכות שם] והיינו משום דסו"ס הוי **חילוף דברכת בופה"ג**, ואולם התוס' בברכות דפירשו טעם אחר בחוב ברכת טוה"מ דהיא תקנה מיוחדת על ריבוי היין, ס"ל שם לשיטתייהו דתיקנוה ברבים ולא תיקנוה ביחיד ולהכי כתבו שאינו אומר שהחיינו.

[אמנם אין לנו הכרח ממש דהתוס' פליגי אדברי ר"ן, היינו דלדעת ר"ת בברכות שם דס"ל דהברכה על ריבוי היין בעלמא ודאי דפליגי, ואולם לדעת הרשב"ם דבעי' שיהא השני משובח אפשר שזהו טעמו ומשום דבעי' שיברך על השני דאינו בדין שיפטר בברכת בופה"ג דהראשון. ואמנם ענין זה תלוי בטעמים שכתבו התוס' והרא"ש שברכת הטוה"מ נעשית בדוקא על היין, דהניחא לטעם שכתבו דהיין סעיד ומשמח ניתא דרק בדבר חשוב חשו לזה, וכמו"כ לטעם שכתב הרא"ש דיין חשוב דגורם ברכה לעצמו הכ"נ י"ל כנ"ל, וכן י"ל לטעם להא דליכא פטור דבפה"ג, ואולם לטעם דהוא זכר להרוגי ביתר לכאו' אי"ז שייך להא דליכא פטור דברכת בופה"ג. ובפשיטות מלשון התוס' נראה דאין כאן שייכות לברכת בופה"ג אלא תקנה מיוחדת לשבח על ריבוי טובה].

והנה לטעם הר"ן יש לדון דגדרה של ברכת הטוב והמטיב כברכת הנהנין ויש כאן מקום עיון אי שייך בי' האיסור להנות בלא ברכה [וממילא אי שייך להקל בספק לדעת התוס' לעיל י"ב א' וכפי' הרע"א שם, ועי' מה שנבאר בזה לקמן אות ג']. וכמו"כ יש לתלות בזה הפלוגתא אי בעי' לברוכי בדוקא קודם השתי' או אף לאחרי' שהובא בב"י קע"ה ע"ש.

והנה לדברי הר"ן נראה בפשיטות דאם היו ב' היינות לפניו בשעת הברכה וכיון עליהם להדיא לפטרן בברכת בופה"ג תו אין שייך כלל ברכת הטוה"מ או שהחיינו, אמנם הל"ח [פ"ט ברכות סי' ט"ו ס"ק מ"ז] נקט דאף לדעת הר"ן י"ל דלא פלוג ע"ש. ודבריו צ"ע מהכ"ית לן למימר דלא פלוג הא עיקר התקנה הי' משום דברכת הגפן לא פטרתו וכמפורש בדברי הר"ן וא"כ לטעם זה בגוונא שכיון להדיא לפטרו בזה ודאי דליכא לברוכי הטוה"מ. [אמנם אף הד"ח שם לא איירי אלא בשלא היו ב' היינות לפניו אלא דעכ"פ הי' דעתו לשתות שניהם ע"ש, ואולם בגוונא דהיו ממש שניהם על השולחן והחיל הברכה על תרוייהו ממש וכמו דנתבאר בסי' ר"ו אפשר דמודה דבזה לא איירי. ועוד נראה דאין שייך לומר "לא פלוג" דוקא היכא דדמי לאופן התקנה שהביאו לו יין נוסף באמצע סעודתו, ואולם כשקובע מלכתחילה סעודתו על ב' מיני יין שלפניו בזה לא דמי כלל לצורת התקנה דהביאו לו יין חדש באמצע סעודתו. וכן מבואר בלבוש, הובא לקמן אות ב' ע"ש].

והנה במג"א קע"ה א' כתב דאם היין הב' הביאו לו לכוס דבהמ"ז א"צ לברך הטוה"מ דכבר נפטר בהטוה"מ דבהמ"ז.

וברעק"א שם ציין לתשו' בית יהודה סי' נ"ג דכללא כייל דכ"מ דמברך על היין השני בופה"ג אין שייך שיברך הטוה"מ, ובשעה"צ אות ב' כתב דטעם הדבר דכ"מ שחייב בברכת בופה"ג ממילא הוא ענין חדש ואינו שייך להכוס הקודם ששתה ואין כאן שם של ריבוי יינות אלא כא"א קאי באפי נפשי' ע"ש.

ואולם לטעם הר"ן הנז"ל פשיטא דאין שייך שיברך הטוה"מ היכי דחוזר ומברך בפועל ברכת בופה"ג וכשנ"ת וז"פ [ובזה מסתבר דאף הד"ח הנ"ל מודה דאין שייך לומר בזה לא פלוג אחר דהוי

אליבא דהלכתא - כט עמוד מס' נז - הודפס ע"י אוצר החכמה